

Alhama de Granada

De Nederlanders en hun twee begeleiders gingen te paard naar Alhama de Granada, ik ga per auto. Ik weet niet of ik precies dezelfde route volg, maar waarom zou dat niet zo zijn? In het bergachtige Spanje is er vaak maar één logische weg tussen twee steden of dorpen, tenzij je grote ingrepen pleegt met kunstwerken als bruggen en tunnels.

Ik rijd over de oude, smalle en lege weg door vrij vlak terrein met graanvelden en olijfbomen en ik kom allen nog het gehucht Agrón tegen. Het is bewolkt en warm en het land ziet er troosteloos uit, droog en stoffig, en dat al in april. Alleen de dennenbomen rond het stuwmeer dat ik passeer zijn groen. Het lijkt een picknickplaats. Maar wat is het droog. Hoe moet dat in de zomer?

Ik zie Alhama de Granada van veraf liggen, boven op een rots. Voor dat ik bij het stadje kom is er in een scherpe bocht naar links een afslag naar de warmwaterbaden – kuuroord, zouden wij misschien zeggen –waar-aan het stadje zijn naam dankt. ‘Alhama’ betekent warmwaterbron in het Arabisch; wij kennen dat als *hamman*. De warmwaterbronnen zijn al door de Romeinen ontdekt en al sinds de moorse tijd worden zij benut als bad.

Keller bezocht de baden maar vond het maar niets. Enige oude gebouwen, dat was het badhotel. Geen stallen, geen koetshuis, geen diligence-bureau, stelde hij vast. De Nederlanders trokken veel bekijks en de badgasten drongen in groepjes rond hen samen. “Elk moest eens zien welk soort van uitheemse voortbrengselen daar verschenen waren. Engelsen; want ze zijn blond. Nee, zei de ander, ‘t zijn Fransen, ze zijn niet groot genoeg voor Engelsen. ‘t Zijn Duitsers, oordeelde de derde, ze

hebben te weinig bagage bij zich.”

Ook de dokter kwam erbij. “Eén van de mannen vroeg hoe we heetten, en toen het bleek dat wij een verschillenden naam droegen, was de dokter enigszins verwonderd: hij had ons voor broers gehouden! Men had ons met hetzelfde recht voor neef en nicht kunnen aanzien. Dat naïeve gezelschap in het badhotel van Alhama was inderdaad aller koddigst, vooral toen de dames er zich bijvoegden, die, zoo mogelijk, nog nieuwsgieriger waren dan de heren.”

Ik laat het kuuroord voor wat het is en rijd het stadje Alhama binnen. Ik parkeer op een groot parkeerterrein in de benedenstad, eigenlijk bedoeld voor bussen. Over zigzaggende straten klim ik naar boven. Ik ben toe aan koffie maarbij geen van de twee kerken die ik tegenkom is een bar. Wel ontdek ik het gemeentehuis met daarin de Oficina de Turismo, met daar een jonge energieke man met de naam Alejandro.

Alejandro werkt voor de gemeente en is van alle markten thuis, letterlijk en figuurlijk. Hij neemt de waterstanden op, int de markt-gelden, heeft samen met de schilder en verzamelaar Juan Manuel Brazam een museum opgezet met diens collectie Afrikaanse kunst én hij is rondleider. “Ik heb de sleutels van alle monumenten in Alhama”, zegt hij gekscherend.

Ik vertel hem van mijn missie en laat hem het boek van Keller zien. Alejandro is geïnteresseerd in het verhaal over de Nederlandse schrijver. “Kom om twaalf uur terug, dan geef ik een rondleiding aan een groep Brazilianen en kun je ook mee.” Weet Alejandro een bar om koffie te drinken? Hij verwijst me naar de Plaza de la Constitución schuin achter mij, met vier cafés op een rij

In een van de cafés bestel ik koffie en herlees het hoofdstuk van Keller over Alhama. Toen deze samen met Van der Aa en de gidsen in de stad aan-kwam, vond hij Alhama helemaal niets. “Ruïnes van huizen, armoedige kinderen”, klaagde hij. Hij voelde een grote treurigheid bij het doorkruisen van “die vervallen, die vreselijk vervallen stad.”

Hij schrijft dat de smalle straten in het graniet zijn uitgehold, “of liever afgesleten, ongelijk en onregelmatig en zonder enige zorg voor de bewoners der huizen die er in uitkomen zo min als voor de voorbijgangers. ‘t Is dan ook of die bewoners zelf alle denkbeeld aan enig gemak of weelde hebben opgegeven. De huizen zijn in de toestand grenzende aan bouwval, een aantal is er reeds verlaten en in plaats van gesloten door deuren, met ruwe planken toegespijkerd. De onregelmatige reeksen van woningen volgende, over de glad afgeschilferde of tot puin verbrijzelde rotsgrond, konden wij met de bewoners kennis maken, want de meesten hadden zich voor hunne deuren neergezet en verrichtten daar het huiswerk. Die bewoners zijn even vaal, vervallen, afschuwwekkend als de huizen. Zij staarden ons na met hun grote zwarte ogen en de half naakte kinderen riepen ons aan om een *ochavito*, – een stuivertje – maar met zwakke stemmetjes. Alles was even wanhopend en moedeloos.”

Het gezelschap installeerde zich de herberg Fonda Casa Grande. Met een jongen als gids bezochten ze de stad. De gebouwen konden Keller niet bekoren. Het leek niets te worden tussen hem en Alhama, totdat de jonge gids hem langs het pad leidde dat uitzicht bood op de diepe kloof van honderden meters diep; de *tajo*. Het is die kloof en de afgrond aan de andere kant die maakt dat Alhama zo goed te verdedigen was. Keller keek in de diepte en zag daar de rivier en de watermolens die er nu nog steeds staan.

Naast hem stonden twee soldaten en toen hij hen vroeg hoe de rivier heet, raakte hij met ze in gesprek. Er was verwarring over de naam van de rivier, omdat de soldaten spraken over de ‘tajo’ – wat de Spaanse benaming is voor de rivier de Taag. Geograaf Van der Aa kon dat niet geloven, want de Taag stroomt veel noordelijker. Totdat ze erachter kwamen dat tajo ook kloof betekent.

De soldaten waren in Alhama omdat ze moesten herstellen van een ziekte, vertelde een van hen. *Ay de mi Alhama*, verzuchtte Keller, refererend aan de klaagzang die gaat over Boabdil II, de laatste moorse koning van Granada. Toen Boabdil in 1482 vernam van de val van

Alhama, was hij zo van slag dat hij daar niets van wilde weten.

“Kent ge dat lied?”, vroeg de soldaat.

“Zo wat, de inhoud en het refrein.”

De soldaat keek nog eens naar beide Nederlanders en begon vervolgens op zachte toon te zingen, de laatste lettergrepen van elke regel dreunend aanhoudend:

*Paseábase el rey moro
por la ciudad de Granada
desde la puerta de Elvira
hasta la de Vivarrambla.
¡Ay de mi Alhama!*

In zijn boek geeft Keller een eigen vertaling in het Nederlands: “Heen en weder rijdt de koning, door de straten van Granada, Van de poorten van Elvira, Tot aan die van de Vivarrambla. Ach! Ach, mijn Alhama!”

Ay de mi Alhama is een van de bekendste romances in Spanje. Het lied is drie eeuwen later vertaald door de Engelse dichter Byron en kreeg zo bekendheid in de rest van Europa.

Na bijna zeven eeuwen van strijd tussen het moorse en christelijke Spanje, waren eind vijftiende eeuw de christenen aan de winnende hand. Alleen het koninkrijk Granada onder leiding van Boabdil, hield nog stand. Het vrijwel onneembare Alhama was essentieel voor de verdediging van het koninkrijk. Maar op 28 februari 1482 was het grootste deel van het garnizoen naar een bruiloft in Antequera en de Christenen grepen de gelegenheid aan om Alhama in te nemen. Sindsdien lag de weg naar Granada open en was het slechts een kwestie van tijd totdat de hoofdstad zou vallen.

De romance vertelt hoe het bericht over de val van Alhama koning Boabdil bereikt. Hij wil er niets van weten Brieven gooit hij in het vuur en hij doodt de boodschapper. Maar anderen voorspellen hem dat zijn einde nabij is. En inderdaad ziet Boabdil zich tien jaar later – in

januari 1492 – gedwongen Granada op te geven en zich terug te trekken in de bergen van de Alpujarra.

Vierhonderd jaar later bood Keller de soldaten een sigaar aan en de vier mannen vleiden zich neer op een rotsblok om de zonsondergang te zien. Kellers humeur was inmiddels stukken beter. “Het was een prachtige avond. De toppen van het achtduizend voet hoge Tejada-gebergte tekenden zich scherp en duidelijk tegen de westelijke en zuidelijke horizon, die zich reeds begon te kleuren. De vervallen stad lag achter ons; wij hadden slechts het uitzicht op de trotse bergen en de woeste, peilloos diepe kloof.”

Gids Napoleon kwam hen opzoeken. Het was al laat en de volgende ochtend moesten ze vroeg op. “Dan slapen wij maar wat korter”, antwoordde Keller.

Na de koffie snel ik terug het Bureau voor Toerisme voor de rondleiding. De Brazilianen staan al te wachten. Alejandro pakt een enorme sleutelbos en steekt van wal.

Anders dan bijvoorbeeld in Granada is er in Alhama nauwelijks iets terug te vinden uit de tijd van de moren, vertelt Alejandro. Er is hard gevochten en na hun overwinning waren de christenen vast van plan er een modelstad van te maken. Moorse huizen werden gesloopt om pleinen te maken. Op de fundamenten van de belangrijkste moskee werd de Iglesia Mayor de Santa María de la Encarnación gebouwd, de belangrijkste kerk van Alhama. Van deze nieuwe, christelijke, overwegend zestiende-eeuwse stad is veel bewaard gebleven, misschien juist omdat het in de negentiende en begin twintigste eeuw ontbrak aan geld voor ‘vernieuwing’.

Veel inwoners kwamen echter nooit in dit deel van de stad. Er waren geen winkels, restaurants of officiële gebouwen en niemand wilde er wonen. Het kostte de gemeente moeite om dit deel weer tot leven te brengen. Maar toen het Bureau voor Toerisme tien jaar geleden met de rondleidingen begon, namen er aan het begin vooral veel *alhameños*

deel. Sindsdien zijn ze hun oude stadscentrum gaan waarderen.

Gaandeweg de rondleiding kom ik langs de markante gebouwen die Keller beschreef in zijn boek. Zoals de gevangenis; een groot, vervallen gebouw. Keller had gehoord dat de Spaanse overheid mensen op sloot in gevangenschappen, maar de gevangenen vervolgens aan hun lot overliet. Iets wat in bijvoorbeeld Bolivia nog steeds gebeurt. Veel gevangenen zouden volgens Keller van de honger omkomen als er geen mensen zouden zijn die ze van voedsel voorzien. “De ongelukkige misdadigers, laten uit de getraliede vensters mandjes af, waarin de barmhartige voorbijgangers levensmiddelen leggen – somtijds ook wel de middelen om te ontsnappen.”

De oude gevangenis staat aan de Plaza de los Presos, het centrale plein van de oude stad, schuin tegenover de Iglesia de la Encarnación. Het is een robuust gebouw, en door de stevige tralies voor de ramen goed herkenbaar als gevangenis. In de moorse tijd was het plein als het centrum van de medina, met de moskee, de markt, de graanschuren en de rechtbank. Al in 1490 verrees aan dit plein een rechtbank en een bijbehorende gevangenis.

Tot in de jaren 1970 was het pand nog in gebruik als gevangenis. De huidige beheerster heeft dat nog meegemaakt. Ze vertelt dat in de begin jaren veertig het directie-amt werd vergeven aan een militair die tijdens de burgeroorlog zijn been had verloren. De militair – die in Alhama bekend stond als *Patapalo*; houtenbeen – was de laatste bewaarder die met zijn gezin in het pand woonde. Het keukentje is er nog steeds en de ommuurde moestuin aan de achterkant is nog goed herkenbaar.

Momenteel dient het pand als bezoekerscentrum. Een tentoonstelling geeft een beeld van de geschiedenis en de cultuur van de stad en haar omgeving. Veel aandacht is er voor de grote aardbeving die op Kerstdag van 1884 Alhama met de grond gelijk maakte. Alleen de bouwwerken in het oude vestingdeel bleven gespaard omdat die zijn gebouwd op de harde rots, waardoor ze beter bestand zijn tegen de bevingen. Er waren meer dan duizend slachtoffers en nog veel meer mensen waren hun huis kwijt. Alle kranten berichtten erover en uit heel Spanje werd hulp gestuurd voor de arme *alhameños*.

Alhama heeft het vaker zwaar te verduren gehad. Zo ging de verovering door de troepen van Napoleon in 1810 gepaard met – zelfs voor Fransen – buitensporig veel geweld en plunderingen. Bij het begin van de Spaanse Burgeroorlog in 1936 bleef Alhama aanvankelijk in republikeinse handen. De republikeinen plunderden de kerken en sloegen Mariabeelden kapot. Sommige beelden overleefden de beeldenstorm doordat parochianen deze met gevaar voor eigen leven verborgen in hun huizen. In januari 1937 veroverden de Franco-troepen Alhama. In de drie dagen die het beleg duurde, verloren alleen al aan republikeinse zijde bijna tweehonderd mensen hun leven. *Ay de mi Alhama*.

Het is dan ook moeilijk voor te stellen dat Alhama meer feesten kent dan alle andere steden in Spanje. Iedere Andalusische stad heeft zijn jaarfeest; de *feria*. Maar het kleine Alhama heeft er twee; de *feria* van San Juan en die van San Miguel. Daarnaast zijn er het wijnfeest, het Candelaria-festival en vooral het carnaval, dat hier intens gevierd wordt.

Na de gevangenis bezocht Keller het ziekenhuis, een militair hospitaal voor soldaten met oogziekten. “Deze rijksinstelling stemde geheel overeen met het treurig karakter van deze stad”, schamperde hij. Keller had het over de Hospital de la Reina, dat nog steeds bestaat, al is het niet langer in gebruik als ziekenhuis. In 1485 is in opdracht van de Katholieke Koningen begonnen met de bouw daarvan. Daarmee is het Hospital de la Reina het eerste echte ziekenhuis van Zuid-Spanje, ouder dan het Hospital Real van Granada. Het hospitaal werd gebouwd op de resten van wat daarvoor de woning was van de *cadí*, de rechter van de burcht van Alhama. Dat gebeurde bewust, om een signaal af te geven aan de overwonnen bevolking dat er nu een andere wind waaide.

Toch zijn het waarschijnlijk moorse vaklieden geweest die het Hospital hebben gebouwd, zegt Alejandro. Want het gebouw heeft de typische kenmerken van een moorse woning. Zo is de deuropening aan de straatkant verschoven ten opzichte van de ingang naar de patio. Daardoor kon er niemand vanaf de straat de patio zien waar de vrouwen verbleven, ook al stonden alle deuren open.

Centraal in het pand is er een patio met galerijen. Er zijn enkele fraaie plafonds met moors houtsnijwerk. Het is een prachtig monument, maar het is moeilijk om er een bestemming voor te vinden. Naast ziekenhuis is het een tijd een opvang voor reizigers geweest. Tot 1960 was het in gebruik als nonnenschool. In dat jaar werd het pand definitief gesloten en raakte het in verval. Na een grondige restauratie in 1995 werd het pand omgevormd tot gemeentelijke bibliotheek en het Bureau voor Toerisme. Maar dat bleek geen succes. Want wat heb je aan een VVV in een steeg die niet te vinden is voor de toeristen die net aankomen?

Ik begin me te amuseren in Alhama. De roerige geschiedenis, de prachtige uitzichten, de goede restaurantjes, de natuur en natuurlijk de historische stad. De lucht trekt open en de zon maakt het gelijk warm. Ik heb kleren over. Alejandro leidt ons langs tal van bijzondere gebouwen zoals de kerk Iglesia del Carmen, een zeventiende-eeuws stadspaleis, een bijzondere bron en een ruïne van een kerk die de aandacht trekt van alle architectuurstudenten van Spanje, de *mazmorra* – een ondergrondse koepel waar in moorse tijden graan werd opgeslagen – en het museum in oprichting van Brazam... En dan ben ik de feesten nog misgelopen.

Na de rondleiding en een lunch op het terras van bar El Tigre aan de Plaza de la Constitución heb ik het warm. Ik besluit af te dalen in de kloof en een wandelroute te volgen langs de Merchán-rivier. Eerst over een zigzaggend pad om beneden te komen. Daar staan nog steeds enkele oude watermolens voor het malen van graan. Eén molen is nog in originele staat. Volgens de brochure zouden de machines morgen zo weer kunnen worden opgestart. Ik vervolg mijn weg door de kloof langs de rivier. Hier is niets te merken van de hittegolf die Spanje momenteel teistert; beide oevers zijn dicht begroeid en het water zorgt voor verkoeling. Pas tegen de avond keer ik weer terug.

Ik ben niet de enige die zo aangenaam verrast is door Alhama, blijkt als ik het *Andalusisch dagboek* van de Vlaamse auteur Stefan Brijs er nog eens bij pak en de passages over Alhama herlees. Hé daar is Antonio

van El Tigre!, een vriend van Brijs. Hij staat zelfs op de achterflap, met de arm over de schouder van Brijs. En uit de beschrijving van de rondleiding herken ik gelijk Alejandro.

Alhama wordt ook het kleine Ronda genoemd – de iconische stad dieper in Spanje die wordt doorsneden door een diepe kloof. Maar volgens Brijs doet Alhama zich daarmee tekort “In alles is ze bescheiden, nederig, braaf en daardoor blind voor haar eigen charme en schoonheid, die die van haar grote zus overtreffen”, schrijft hij. “Waarom deze schuchterheid? Deze bescheidenheid? Deze terughoudendheid? Een dorp met zoveel geschiedenis. Alhama was al geliefd bij de Romeinen. Werd aanbeden door de moren. In die mate zelfs dat toen het in de handen van de christenen viel, de sultan van Granada een kreet van smart slaakte, die vandaag voortleeft in de Spaanse taal: ‘Ay de mi Alhama!’”

Ook Keller vermaakte zich steeds beter. Toen het donker werd, trokken de reizigers zich terug in de herberg, de Fonda Casa Grande. Daar aten ze “een reusachtige schotel *olla podrida* en omeletten, een brood waaraan een half bataljon genoeg zou hebben, een schaal oranje appelen en een fles wijn geflankeerd door een lampetkan met water.” Maar de kamer benauwde hen en ze besloten nog ergens koffie te gaan drinken. De herbergier verwees ze naar de Café de la Constitución aan het gelijknamige plein.

Ze troffen er jongelui die daar biljartten en het was er druk. Maar een knecht vertelde dat erboven nog een lokaal was. “Wij beklommen de steile smalle trap, die ons in een goed gemeubeld salon bracht, waar fauteuils en hobbeldoelen, speeltafels en zelfs twee dagbladen lagen. Dat hadden we niet in Alhama verwacht. We bestelden onze koffie en meenden dat wij hier de avond wel zouden kunnen doorbrengen. Alleen verwonderde het ons dat wij de enigen waren, die dit schoonste plekje uit Alhama tot rustplaats hadden gekozen. Neen, daar kwamen nog twee heren, die met zekere verbazing ons hier geïnstalleerd zagen. Na hen nog twee. Dezelfde verbazing bij hun overigens beleefde groet. Wij hoorden hen iets zeggen ‘dat wij ‘t zeker niet wisten.’”

Keller en Van der Aa vermoedden dat het een besloten sociëteit was. Maar het bleek een casino te zijn en ze waren van harte welkom. “De heren waren zeer beleefd en voorkomend. Zij hielden niet op of wij moesten nog iets gebruiken – dat zij op Spaanse wijze ons zelf lieten betalen.”

Het casino staat er nog steeds, maar is vervallen, in afwachting van een nieuwe bestemming. Een deel is afgebroken en doet dienst als geïmproviseerde parkeerplaats. Maar op zo’n mooie plek moet er toch wat van te maken zijn? Maar ach, misschien heeft Alhama al te veel aan panden die een bijzondere bestemming verdienen. Want er komen wel toeristen, maar niet in grote aantallen.

De volgende dag besluit ik nog een keer mee te doen aan een rondleiding. Voor drie euro moet dat kunnen. Alejandro is er niet die dag. De beurt is aan Amparo, geboren en getogen in Alhama. We bezoeken enkele monumenten die ik de dag daarvoor ook heb bezocht, maar Amparo legt weer andere accenten en ik hoor toch veel nieuws. Ik ben onder de indruk van de wil tot weten van de beide gidsen.

Als de rondleiding bijna is afgelopen, wijst Amparo ons nog op een plaquette op de gevel van het huis in de Calle Baja Iglesia. De plaquette verhaalt van Elena de Céspedes, de eerste vrouwelijke chirurge van Spanje. Of eigenlijk: de eerste transpersoon die chirurg werd.

“Voor de mulattin van Alhama Elena/o de Céspedes – 1545 – eerste vrouwelijke chirurg en transseksueel in de geschiedenis. Miguel Cervantes, die Alhama in 1594 bezocht en kennis had van haar veelbewogen leven, werd door haar geïnspireerd om het karakter van Zenobia ‘de heks’ te creëren in zijn laatste werk uit 1617 – Los trabajos de Persiles y Sigismund. Mijn naam is Zenobia, ik kom uit Spanje, geboren en getogen in Alhama, stad van het koninkrijk Granada. Alhama, 8 maart 2012”

Amparo zoekt een plekje in de schaduw om wat meer te vertellen van deze bijzondere geschiedenis. “Elena de Céspedes werd geboren in 1545 in Alhama als dochter van een moorse slavin en haar eigenaar, een

molenaar. Op achtjarige leeftijd werd ze vrijgelaten. Toen ze zestien was trouwde ze met een metselaar, met wie ze een zoon kreeg, die ze echter afstond. Maar het huwelijk strandde en Elena ging alleen verder.”

In Jerez de la Frontera gebeurde er iets dat bepalend zou zijn voor de rest van haar leven. Want tijdens haar werk als kleermaakster liep een conflict met een metselaar zo uit de hand dat ze hem neerstak. Ze moest naar de gevangenis. Toen ze na enige tijd vrijkwam, moest ze vluchten omdat de familieleden van het slachtoffer haar bedreigden. Vanaf dat moment begon zij zich als man te kleden en zichzelf Eleno te noemen; ze ondertekende documenten met de naam ‘Eleno de Céspedes’. Later zou ze verklaren dat zij na de bevalling merkte dat haar genitaliën begonnen te veranderen en dat hij zichzelf steeds meer als man ging zien.”

Aanvankelijk leidde Eleno een zwervend bestaan en verdiende de kost als kousenmaker, wever, kleermaker en zelfs als soldaat. “We spreken van nu af aan van ‘hij’ omdat Eleno dat nu zelf ook deed”, verduidelijkt Amparo. Uiteindelijk kwam hij in dienst van een barbier in Sevilla. Eleno bleek talent te hebben voor het scheren, maar ook voor de kleine chirurgische ingrepen, die destijds niet door artsen, maar door barbiers werden verricht.

Hij trok naar Madrid en ging in de leer bij een bekende arts om zich verder te bekwamen als chirurg. Eleno werkte in verschillende ziekenhuizen in en om Madrid en deed chirurgisch werk zoals het wegsnijden van abscessen, heling van wonden en amputaties. Met succes, want mensen stonden in de rij om zich door hem te laten behandelen. Hij had zelfs een bediende van de koning als patiënt.

In 1568 leerde Eleno María del Cano kennen en een vonk sloeg over. Hij wilde met haar trouwen, maar daarvoor was de toestemming van de vicaris nodig. Die vertrouwde het niet helemaal; vooral het gebrek aan baardgroei wekte achterdocht. De geestelijke eiste genitaal onderzoek om te bewijzen dat Eleno inderdaad een man was. Voor dat onderzoek ging Eleno naar de prestigieuze chirurg Francisco Díaz de Alcalá – de lijfarts van koning Filips II. Die concludeerde dat Eleno inderdaad een man was.

Eleno en María trouwden en het paar ging in een dorp in de buurt van Madrid wonen. Eleno bleef daar werken als chirurg. Het verhaal van de kundige chirurg die op een vrouw leek ging overal rond. Maar op een gegeven moment meldde zich een voormalige krijgs-makker van Eleno bij de gouverneur met de mededeling dat Eleno ooit getrouwd was geweest met een man en zelfs een kind had gekregen.

Het kwam tot een rechtszaak: Eleno werd onderzocht door verschillende doctoren, chirurgen en vroedvrouwen, onder wie Díaz de Alcalá, de chirurg die eerder had verklaard dat hij een man was. De doctoren concludeerden dat Eleno noch mannelijk noch hermafrodit was – zoals hij zelf beweerde – maar vrouwelijk. Het mannelijke genitale uiterlijk had hij verkregen dankzij een chirurgische manipulatie die hij bij zichzelf in de borsten en de vagina zou hebben uitgevoerd. De vermeende penis zou een ‘kunstgreep’ zijn, gemaakt van zachte, dunne schapenvacht.

Omdat er mogelijk duivelse krachten in het spel waren, werd Eleno in 1587 ondanks zijn hardnekkige ontkenningen schuldig bevonden aan hekserij en veroordeeld tot tweehonderd zweepslagen en tien jaar dwangarbeid in een ziekenhuis. “Vanaf dan raken we het spoor bijster”, zegt Amparo. “Hoe het Eleno verder is vergaan en waar en hoe hij is overleden, is niet bekend.”

Lang heeft Amparo zich afgevraagd wie Eleno heeft beschuldigd van hekserij. “Uit de stukken wordt dat niet duidelijk.” Amparo is ervan overtuigd dat de beschuldiging kwam van chirurg Francisco Díaz. “Hij was de enige die daar belang bij had. Hij had als beroemd uroloog eerder niet gezien dat Eleno geen man was. Misschien had hij het echt niet gezien. Misschien was het een vriendendienst geweest of was hij omgekocht. Maar nu was uitgekomen dat Eleno toch echt een vrouw was, was Díaz’ reputatie helemaal ten gronde. Alleen een heks had hem kunnen misleiden...”

Wat betreft mijn zoektocht: ik heb alle gebouwen die Keller bezocht kunnen terugvinden. Op één na dan. Want waar bevond zich de herberg

waar de Nederlanders verbleven? Dat er nu geen Posada Casa Grande meer is, is zeker. Staat het gebouw er misschien nog?

Ik besluit nog een laatste keer langs te gaan bij het Bureau voor Toerisme en tref daar de gids Amparo. Ze kent maar één huis in Alhama dat bekend staat als Casa Grande. Dat is in de Calle Alta Mesones en het is in ieder geval van voor de aardbeving. Ze loopt naar buiten en spreekt de vijf oude mannen aan die daar op het bankje zitten.

“Weet iemand of de Casa Grande ooit een herberg is geweest? En is er in de Casa Grande een kamer waar nauwelijks licht maar binnen komt?”

Na discussie lijkt de Calle Mesones toch de meest waarschijnlijke. Eén van de mannen heeft nog gewerkt voor de eigenaar en zich kan herinneren dat er in de kelder enorme stenen wijnkruiken – *tinajas* – stonden. Dus misschien is het ooit een herberg geweest.

Ik ga zelf kijken. Het is een enorm pand dat de naam ‘Casa Grande’ recht doet. De benedenverdieping lijkt ruim en hoog genoeg om ooit stal geweest te zijn en de bovenste verdieping heeft een rij kleinere raampjes die doet vermoeden dat ze hoog in de kamers zitten. Het zou kloppen met de mededeling van Keller dat hij door de kleine kronkelende straatjes moest om bij de herberg te komen. ‘Check, gevonden’.

Ik maak een foto van het pand en zoek de auto op. Alhama was een grote verrassing. Als ik weggrijd besef ik dat ik het badhuis niet heb bezocht. Ik neem me plechtig voor weer terug te komen. *Ay de mi Alhama.*